

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ

УДК 343.32

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.06>

ВОЛОДИМИР ЮРІЙОВИЧ БОЙЧУК,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

 <https://orcid.org/0000-0002-8139-7286>,

e-mail: boychukvu@ukr.net

СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 330 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На підставі аналізу кримінально-правової літератури та чинного законодавства визначено спеціальні ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України.

Ключові слова: склад злочину, суб'єкти злочину, спеціальні ознаки, службова особа, виконання службових обов'язків, стаття 330 КК України.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У разі наявності в конструкції конкретного складу злочину вказівки на спеціальні ознаки суб'єкта вони набувають обов'язкового характеру, їх установлення та доказування є обов'язковим під час розслідування кожного конкретного злочину, і його відсутність може або виключати кримінальну відповідальність за такий злочин, або змінювати кваліфікацію вчиненого злочинного діяння. Фактично ці ознаки звужують коло осіб, які можуть бути суб'єктом конкретного злочину.

Стан дослідження проблеми

Спеціальні ознаки суб'єкта злочину неодноразово ставали предметом наукових досліджень криміналістів [1, с. 7–8; 2; 3]. Ознаки спеціального суб'єкта злочину, передбаченого статтею 330 КК України, досліджували на рівні дисертації О. С. Самойлова [2, с. 113–122], а також автори низки науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України [4, с. 694; 5, с. 964]. Іноді тлумачення ознак суб'єкта зводиться до простого дублювання оціночної конструкції, закладеної законодавцем. Наприклад, Р. С. Орловський під час опису складу цього злочину зазначає, що «суб'єктом є особа, якій конфіденційна інформація була довірена або стала відомою у зв'язку з виконанням службових обов'язків» [4, с. 694]. Інші науковці визначають коло суб'єктів цього злочину через факт їх допуску керівником організації до роботи зі службовими документами. Факт надання допуску означає, що вказані відомості довірено їм у зв'язку з виконанням службових обов'язків [5, с. 964]. Проте запропонований опис спеціального суб'єкта злочину, передба-

ченого ст. 330 КК України, не відрізняється конкретністю, під час його визначення не було враховано залежність кола можливих суб'єктів від об'єкта і предмета цього злочину. Поряд із цим і само законодавство, що регулює суспільні відносини у сфері роботи зі службовою інформацією, зазнало суттєвих змін. Указане вимагає активізації наукового пошуку вирішення проблеми визначення спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є визначення спеціальних ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України. Поставлена мета досягається через поступове вирішення таких наукових завдань: аналіз змісту окремих норм КК України та судової практики їх застосування на предмет визначення понять «особа, що виконує службові обов'язки» та «службова особа»; конкретизація кола можливих суб'єктів досліджуваного складу злочину через аналіз змісту законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері оперативної-розшукової, контррозвідальної діяльності та оборони країни на предмет визначення суб'єктів правовідносин, які мають статус службових осіб (на яких покладено виконання службових обов'язків).

Наукова новизна дослідження

За результатами дослідження сформульовано спеціальні ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України, визначено коло осіб, які можуть бути суб'єктами цього злочину.

Виклад основного матеріалу

Поряд із загальними ознаками суб'єкта злочину, які мають обов'язковий характер для кожного складу злочину, у науковій літературі виділяють його додаткові (факультативні) ознаки. Вони йменуються спеціальними, і їх наявність чи відсутність у складі злочину залежить від того, чи передбачаються вони законодавцем як такі у диспозиції конкретної статті Особливої частини кримінального закону або хоча прямо не передбачаються, але впливають з її змісту. Наприклад, у ст. 375 КК України прямо вказано, що суб'єктом цього злочину є суддя, який постановив завідомо неправосудний вирок, рішення, ухвалу або постанову.

Під час опису суб'єкта злочину стаття 330 КК України прямо не вказує, хто може бути суб'єктом злочину, але там зазначається, що ним може бути та особа, яка виконує службові обов'язки й у зв'язку з цією діяльністю отримала доступ до службових відомостей. У такому разі шлях до визначення спеціального суб'єкта цього злочину лежить через окреслення кола тих осіб, які за чинним законодавством здійснюють виконання службових обов'язків у сфері оперативно-розшукової, контррозвідвальної діяльності та оборони країни.

У Кримінальному кодексі України мовні конструкції, які пов'язують учинення злочину з виконанням особою службових обов'язків, зустрічаються у двох випадках – під час опису ознак потерпілого або суб'єкта злочину. Наприклад, з метою характеристики потерпілого така конструкція застосовується у п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України – умисне вбивство особи чи її близького родича *у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку*. В описі суб'єкта злочину поряд із ст. 330 КК України аналогічні конструкції використовуються щодо злочинів, передбачених ст. 132, 145 та 328 КК України.

Визначення поняття «виконання службового обов'язку» дається у постанові Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», де воно розглядається як *діяльність особи, яка входить до кола її повноважень*.

Аналіз судової практики застосування п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України вказує на те, що Верховний Суд України у своєму визначенні застосував широке розуміння поняття осіб – носіїв службових обов'язків. Суб'єктами цього злочину визнаються будь-які особи, які мали певні повноваження у зв'язку з певною професією чи займаною посадою.

Схожої думки дотримуються й автори науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України, які до потерпілих від цього злочину відносять службових осіб та інших працівників, що виконують службові або виробничі функції (рядовий службовець в установі, робітник, сторож тощо) [4, с. 35]. Під час визначення суб'єкта злочину у ст. 137 КК України, який описується там через конструкцію «виконання службових чи професійних обов'язків», у літературі доходять висновку, що ним може бути як службова особа, так і інша, яка не є службовою (вихователь, тренер, тощо) [4, с. 92].

Аналогічний підхід застосовується науковцями і під час визначення спеціального суб'єкта в ст. 145 КК України, де в його описі законодавець також використовує словосполучення «у зв'язку з виконанням службових чи професійних обов'язків». Так, до осіб, що виконують професійні обов'язки у медичних закладах, відносять лікарів, фармацевтів, медичних сестер, фельдшерів тощо, а до осіб, які виконують службові обов'язки, – головних лікарів, завідувачів відділень тощо [4, с. 105].

Із зазначеного слід констатувати, що у кримінальному праві на сьогодні немає одностайного розуміння, які особи підпадають під ознаку «у зв'язку з виконанням службових обов'язків». Зокрема, в описі потерпілого під таким розуміється будь-який працівник, а під час визначення суб'єкта злочину вказується, що ним є службова особа.

Загалом прикметник «службовий» указує на приналежність відповідних обов'язків певній категорії осіб – службових [6, с. 1346]. Тому, визначивши, які особи вважаються службовими в юридичній доктрині та законодавстві, можна визначити і коло тих осіб, які можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 330 КК України. З однією лише ремаркою, що це коло обмежується предметом та об'єктом злочину, передбаченого ст. 330 КК України. Це означає, що ними будуть службові особи – можливі учасники охоронюваних законом суспільних відносин.

На сьогодні загальне визначення службової особи на рівні закону міститься у ч. 3 ст. 18 КК України, відповідно до якої такими визнаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або

виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Першою групою названих осіб є ті, які здійснюють функцію представника влади чи місцевого самоврядування. Поняття «представник влади» знайшло своє тлумачення у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво». У ній постанові зазначається, що під представником влади слід розуміти «працівників державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості». Отже, представниками влади є працівники державних органів та їх апаратів, які наділені владно-розпорядчими повноваженнями.

Другою групою осіб, що можуть визнаватися службовцями, відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України є представники органів місцевого самоврядування згідно зі ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та глави 5 цього закону входять такі органи та посади: сільські, селищні, міські, районні у місті ради; сільські селищні й міські голови; виконавчі органи сільських, селищних, міських і районних у містах рад; старости; районні та обласні ради, органи самоорганізації населення; постійні комісії ради, тимчасові контрольні комісії ради, депутати ради; секретар сільської, селищної або міської ради; виконавчі комітети сільської, селищної, міської чи районної у місті ради; відділи, управління й інші виконавчі органи; заступник (заступники) сільського, селищного або міського голови; голова обласної, районної чи районної у місті ради; заступник голови районної чи районної у місті ради; перший заступник, заступник голови обласної ради; президія (колегія) районної чи обласної ради; виконавчий апарат районної чи обласної ради¹.

Отже, до представників органів місцевого самоврядування, а так само і до службових осіб відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України можна

віднести осіб, які обіймають посади в органах місцевого самоврядування, визначених у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Другий критерій визначення особи як службової закладено у ч. 2 ст. 18 КК України; він указує на осіб, які обіймають посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Під цю ознаку підпадають не лише державні службовці чи службовці органів місцевого самоврядування, але й працівники державних, комунальних і приватних підприємств, установ чи організацій за умови, що вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції.

Зазначені функції знайшли своє тлумачення в актах судової влади. Згідно з позицією Верховного Суду України, відображеною в постанові Пленуму ВСУ від 26.04.2002 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ та організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники й особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки чи реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних і фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями чи ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомих ревизорів та контролерів тощо.

Таким чином, до службових осіб відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України також слід відносити працівників державних, комунальних і приватних підприємств, установ та організацій, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції.

¹ Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : ред. від 11.01.2019.

Висновки

Враховуючи визначені категорії осіб, які є службовими особами у кримінально-правовому розумінні, можна конкретизувати суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України з урахуванням специфіки його об'єкта та предмета. Отже, ним можуть бути:

1. Службовці державних органів, які безпосередньо здійснюють оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність: підрозділів Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони, Державної фіскальної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Міністерства оборони України (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 5 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність»).

2. Службовці органів державної влади та місцевого самоврядування, які мають повноваження у сфері оборони: Президент України, службові особи Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, Ставки Верховного Головнокомандувача, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських і районних у містах державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування (розділ II Закону України «Про оборону»).

3. Службовці підприємств, установ та організацій усіх форм власності, які виконують державні оборонні замовлення, проводять наукові дослідження та виконують розробки у сфері оборони, створюють і підтримують у готовності мобілізаційні потужності, зберігають матеріальні цінності мобілізаційного

резерву, здійснюють на договірних засадах виробництво й поставки продукції Збройним Силам України, іншим військовим формуванням та правоохоронним органам, виконують інші роботи, надають послуги, що не входять у державне оборонне замовлення (ст. 16 Закону України «Про оборону»).

4. Службовці тих органів, які безпосередньо не є суб'єктами діяльності у цих сферах, проте у зв'язку з реалізацією своїх законних повноважень можуть отримувати доступ до службової інформації. До них слід віднести: 1) службовців органів прокуратури України, адже на них покладається функція нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності (ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); 2) слідчих та інших учасників кримінального процесу (суддів, адвокатів): у разі передачі оперативних матеріалів слідчому для відкриття кримінального провадження (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); у разі набуття інформацією, зібраною у результаті оперативно-розшукової діяльності, статусу доказової (ч. 2 ст. 99 КПК України); у процесі проведення окремих слідчих (розшукових) дій, наприклад виїмки службових документів, яка проводиться на підприємстві сектору оборони; 3) службовців контролюючих органів: Служби безпеки України, які здійснюють контроль за додержанням порядку роботи зі службовою документацією всіма органами державної влади (згідно з Інструкцією про порядок здійснення Службою безпеки України контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, затвердженою наказом Центрального управління Служби безпеки України від 18.08.2017 № 471); Державної фінансової інспекції України під час проведення ними заходів державного фінансового контролю (п. 6 Положення про Державну фінансову інспекцію України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 310) тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт преступлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1984. 16 с.
2. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину за новим кримінальним законодавством України. *Правова держава*. Одеса, 2002. Вип. 5. С. 81–88.

3. Самойлова О. С. Кримінально-правова характеристика передачі або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 156 с.

4. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2. 1040 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., перероб. та допов. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

6. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

Надійшла до редколегії 15.02.2019

БОЙЧУК В. Ю. СПЕЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТАТЬЕЙ 330 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

На основании анализа уголовно-правовой литературы и действующего законодательства определены специальные признаки субъекта преступления, предусмотренного ст. 330 УК Украины.

Ключевые слова: *состав преступления, субъекты преступления, специальные признаки, должностное лицо, выполнение служебных обязанностей, статья 330 УК Украины.*

BOICHUK V. YU. SPECIAL FEATURES OF THE CRIME'S SUBJECT UNDER THE ARTICLE 330 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

On the basis of the analysis of criminal and legal literature, certain provisions of the Criminal Code of Ukraine and court practice of their application, the author has determined that the description of special features of the crime's subject through the construction of "in connection with the performance of official duties" used by the legislator in the disposition of the Art. 330 of the Criminal Code of Ukraine indicates the identity of the subject to the category of officials. At the same time, taking into account the dualism of criminal and legal approaches to the definition of the term of "an official" in the descriptions of a victim and the crime's subject, the author has emphasized on the application of the more narrow concept laid down in Part 3 of the Art. 18 of the Criminal Code of Ukraine and the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated from April 26, 2002 No. 5 "On judicial practice in cases of bribery".

As a result, the author has come to the conclusion that a special subject of the crime under the Art. 330 of the Criminal Code of Ukraine may be officers of the departments of the National Police of Ukraine, the State Investigation Bureau, the Security Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, the Office of State Security, the State Fiscal Service of Ukraine, the State Penal Service of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, the President of Ukraine, officials of the President's Administration of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, National Security and Defense Council of Ukraine, Supreme High Command General Headquarters of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, the General Staff of Armed Forces of Ukraine, the unions, military units and units of the Armed Forces of Ukraine, the State Special Transport Service, the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, the National Guard of Ukraine, the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, district, city and district in the cities, state administrations and local self-government agencies, as well as officials of enterprises, institutions and organizations that carry out state defense orders, conduct research and perform development in the defense area, etc.

Key words: *corpus delicti, subjects of a crime, special features, an official, performance of official duties, Article 330 of the Criminal Code of Ukraine.*